

Oponentský posudek bakalářské práce Marie Němcové

Znaky pro stanice pražského metra: motivace a fundace

Předložená práce má téma dobře ohraničené a přiměřeně náročné, téma, které předpokládá vedle získání patřičného teoretického vhledu do oblasti lexikologie, slovtvorby a onomastiky zejména promyšlení a provedení výzkumu mezi mluvčími znakového jazyka a dále shromáždění, popis, analýzu a interpretaci získaných znaků. Jde o znaky současných rodilých mluvčích českého znakového jazyka pro stanice pražského metra, které mají být získány a utříděny a poté posouzeny z hlediska své „motivace a fundace“, jak stojí v názvu práce.

Už na počátku je třeba konstatovat, že takovému úkolu autorka dostala jen zčásti, resp. že vydala z ruky produkt nehotový, který bude nutné zčásti dopracovat a zčásti zcela přepracovat.

V prvních čtyřech kapitolách, věnovaných teoretickému základu vlastního zkoumání, překvapí nekoherence jednotlivých částí textu i chaotičnost probíraných témat, nijak neusouvztažňovaných ani vzájemně, ani s tématem práce. (Začíná se „z mosta do prosta“ a bez jakéhokoli vysvětlení kapitolou „Propria“, v níž se bez logiky kladou za sebe nenavazující části – jaký význam má např. v kontextu práce uvádět pasáž o antroponymech na s. 15?) Udiví zároveň velké množství citované či reprodukované literatury, daleko překračující tituly stanovené v zadání. Svědčí to o tom, že práce není odbytá, že si k ní autorka přečetla mnoho odborných textů a všechny chtěla „využít“. Právě to však souvisí s jedním z velkých problémů této práce: autorka totiž nedokázala s literaturou přiměřeně pracovat, tj. vybrat a uvést do souvislosti informace podstatné z hlediska vlastního výzkumného úkolu a na jejich základě rozhodnout a jasně zformulovat, z čeho bude ona sama vycházet.

V tomto případě bych pokládala za klíčové to, co zde uvedeno není (či jen okrajově a dosti nepřesvědčivě – na s. 25 a v jistém ohledu na s. 32 n.), totiž jak se v práci chápe motivace a fundace – obzvláště ve znakových jazycích. Jde totiž o dva pojmy z titulu práce – a dvojitě kritérium, na jehož základě mají být posuzovány získané znaky. Autorka si měla položit – mezi jinými – zřejmě zejména tuto otázku: Pracuje se v (v české a / nebo) světové lingvistice znakových jazyků (vedle pojmu motivace či motivovanost i) s pojmem fundace? Pokud ano, jak se vykládá (či jak ho lze vyložit) ve vztahu k motivaci? Nakolik je / by byl užitečný? Lze uvést příklady z okruhu znaků pojmenovávajících znaky pražského metra? (Vím – jde zde o náročné teoretické uvažování, snad by tedy bylo v bakalářské práci vhodnější pracovat pouze s pojmem motivace.) Další otázka, na niž autorčina odpověď z textu práce není zřejmá: je (a příp. jaký je) rozdíl mezi (vizuální) motivovaností a ikoničností? (A jde o slovtvorný proces, jak se píše na s. 32?)

Chaotické pořadí probíraných témat je mj. důsledkem četných neporozumění (zejm. lexikologicko-slovtvorné) problematice; na s. 25 se tak pod titulem „Obohacování slovní zásoby v českém jazyce“ začíná takto: „Vzhledem k tématu práce je na místě zmínit i slovtvorné procesy, které se vyskytují v českém jazyce. Jsou vybrány pouze ty, které se mohou uplatňovat i u tvoření názvů pro stanice pražského metra ve znakovém jazyce. M. Nekula (1995,

s. 109) definuje slovotvorný proces takto: „Slovotvorba se zabývá formou a významem jednoslovných pojmenování...“ (!!!) – atd. Po uvedení definice slovotvorby je řeč o motivaci a fundaci (o každém ze vztahů v jednom odstavci – pomíjíme chaos v definicích i příkladech); poté následuje v novém odstavci věta „V českém jazyce dominují tyto slovotvorné procesy“ – a poté (v samostatných kapitolkách následně představené) „slovotvorné procesy“ derivace, přejímání, kompozice, univerbizace a kalk. Je zjevné, že autorka míchá dohromady způsoby obohacování slovní zásoby (k nimž se vztahuje titul kapitoly) a „slovotvorné procesy“, je také – dále – zjevné, že nerozlišuje hledisko formálního utváření a hledisko významu (a to v celé práci), že zachází nepřesně, či dokonce chybně s důležitými pojmy.

K „praktické části“. Promyšlení a provedení samotného výzkumu (způsob získávání dat, výběr respondentů), je třeba ocenit, stejně jako přehledné uspořádání videonahrávek a sestřihání záznamů jednotlivých znaků. K dalšímu způsobu zpracování dat a k (v podstatě chybějící) analýze (resp. k interpretaci) výsledků mám ovšem podstatné výhrady.

1) K popisu znaků v práci postrádám obrázky (ať už fotografie nebo nákresy), jejich neuvedení je jednak nevstřícné ke čtenáři, jednak není v souladu s běžným územ ani v kvalifikačních pracích předkládaných na studovaném oboru, ani v české a zahraniční odborné literatuře. Chápu, že by to bylo velmi pracné a že by to snad přineslo některé problémy, ale dostát základním standardům je v kvalifikační práci opravdu žádoucí.

2) Video jsou pečlivě sestřihána i uspořádána (což muselo dát jistě velkou práci) a je velmi poučné a zajímavé se jimi probírat, avšak – opět velmi nevstřícně k vnímateli – nejsou seřazena kompatibilně s popisem znaků ve výtisku práce: v práci jsou znaky strukturovány (vždy podle jednotlivých tras metra) „od konečné po konečnou“, tj. u trasy A od Nemocnice Motol po Depo Hostivař, zatímco videonahrávky jsou řazeny podle abecedy (od Bořislavky po Želivského). To velmi ztěžuje orientaci. Vyznat se v takové práci, zejména při absenci grafického znázornění přímo v textu, je opravdu náročné.

3) Navíc není videonahrávka nedílnou přílohou práce (není ani umístěna v informačním systému), byla k dispozici pouze na USB disku na vyžádání. Nevím, zda to nějak souvisí s ochranou dat, nicméně práce má bez nutného grafického doprovodu i bez videonahrávky pouze minimální hodnotu, a to je vzhledem k získanému materiálu škoda a v budoucnosti by to mělo být vyřešeno.

Co se týče výsledku celé práce (pořízení a uspořádání videonahrávek v tomto směru pokládáme za výsledek pouze dílčí, i když cenný): znaky jsou sice tak či onak jeden po druhém slovně popsány, nejsou však analyzovány a ani není patrný způsob jejich rozřazení do jednotlivých kategorií, k nimž se v závěru – po kapitole 6, v níž se popisující jednotlivé znaky – znovu bez uvedení do kontextu odvolává příložený barevný koláčový graf na s. 80.

V popisech jednotlivých znaků nejsou jednoznačně a přesně odlišeny varianty lexikální a fonologické; jednotlivé parametry znaku (např. tvar ruky) jsou uváděny výběrově (tj. ne vždy). V komentářích se uvádějí ty či ony informace spíše nezávazně a s velmi nepřesnými formulacemi (srov. např. popis znaku pro stanice Nemocnice Motol (s. 48), Háje (s. 70) aj.). Uvažovala autorka o tom, že by podoba těchto hesel, resp. komentářů ke znakům měla mít

jednotný charakter? (A znovu – alespoň nejfrekventovanější lexikální varianty by měly být zobrazeny vizuálně a u fonologických variant komentovány odlišností).

Komplexní analýza znaků – jak bylo řečeno – chybí, a chybí i kategorizace získaných znaků, resp. je pouze implicitně naznačena ve zmíněném grafu, nazvaném „Zastoupení znakových procesů u označení stanic pražského metra“. Zajímalo by mě, jak jsou zde vlastně pojaty ony „znakové procesy“. Je jich tu – s odkazem na počet zařazených znaků – v blízkosti grafu-koláče vyjmenováno jedenáct (kalk, vizuálně motivovaný kalk, smíšená motivace, inicializace, vizuální motivovanost, neznámá motivace, metonymická souvislost, vyhláskování celého slova, kontrakční zkratka, iniciálová zkratka, přenesení významu). Avšak jsou vyjmenovány bez bližší charakteristiky i bez příkladů; nemáme tedy ponětí např. o tom, které znaky do které skupiny autorka zařadila a ani o tom, co pod jednotlivými pojmy chápe. (Vypadá to, jak by několik listů mezi s. 79 a 80 chybělo a omylem se k nám dostal pouze závěr.)

Ony kategorie (nakolik můžeme soudit bez další autorčiny specifikace) se nezdají být zcela kompatibilní, některé z položek se zřejmě kryjí (metonymická souvislost – přenesení významu?), některé berou v úvahu spíše významové, jiné spíše formální hledisko znaků. O tom však můžeme jen spekulovat.

Pozornost – a hlavně ujasnění – by si zasloužil především pojem kalk, a to v perspektivě lingvistiky mluvených i znakových jazyků. V práci je o něm pojednáno na mnoha místech, autorka k němu pročetla řadu teorií a představuje (opět ovšem ne vždy s porozuměním) řadu jeho klasifikací. Přesto však chybí jasné slovo, jak kalk chápe ona, resp. jaké kalky ona sama rozlišuje. V závěrečném grafu vyděluje pouze „kalk“ a „vizuálně motivovaný kalk“ – co si pod tím máme představit? Je to rozlišení dostatečné? Jak rozumět ostatním kategoriím? (Příklady chybí – resp. snad bychom některé mohli sami iniciativně najít v části popisující jednotlivé znaky, ale to samozřejmě nestačí.)

Nepříliš jasná je funkce tabulky na s. 81–82. Pochopila jsem to tak, že se autorka – namísto aby analyzovala a syntetizovala poznatky o motivaci / fundaci získaných znaků – zabývá jaksí nad rámec svého úkolu další otázkou, totiž nakolik mají sami mluvčí českého znakového jazyka povědomí o motivaci používaných znaků. Jednak je na ni těžké vždy jasně odpovědět, jednak rozptyluje již tak málo soustředěné zkoumání a posouvá se mimo jádro problematiky. Nadto myslím autorka poněkud přeceňuje skutečnost, že mluvčí neznají motivaci znaku či o ní nepřemýšlejí; u většiny mluvčích českého jazyka to zřejmě nebude jiné, motivace znaků i slov se během času z povědomí vytrácí.

Kritéria odborného textu – zejm. jednoznačnost, přesnost, relevantnost informací, správné používání terminologie – v práci nejsou naplněna. Jazyková, a zejména formulační úroveň textu je dosti nízká: srov. např. užívání výrazu akorát (s. 49, 70 aj.), formulace jako „podoba znaků je součástí práce“ (s. 47), „zisk jmenného znaku“, „postup zisku materiálu“ (namísto získání/ získávání – s. 15)... Někdy text budí dojem pouze „nahozených“, nezredigovaných poznámek k tématu (kromě nadbytečných, nesouvisejících pasáží a překlepů či omylů srov. např. název subkapitoly 5.1 „Respondenti metadata“).

Posuzovanou práci, jak bylo naznačeno, pokládám jednak za nehotovou co se týče zpracování dat a jejich interpretace, jednak za nezvládnutou, co se týče podoby teoretických

pasáží, strukturace a (in)koherence textu a bezradnosti při práci s odbornou literaturou; zejména zde však chybí celkový vhled do zkoumané problematiky a vztažení teoretických zdrojů k vlastnímu zkoumání. Pozitivně hodnotím provedení výzkumu, shromáždění znaků a vytvoření jejich přehledu ve videonahrávkách; získaný a upravený materiál má nesporně velkou hodnotu. Avšak analýza a kategorizace získaných znaků (nehledě na nutný syntetizující komentář) v práci zcela chybí. V popisu znaků navíc chybí dokumentace jejich podoby na fotografiích. Nutné tedy bude práci částečně dopracovat, částečně přepracovat.

Z toho bohužel plyne jednoznačně, že v současném stavu práce neodpovídá požadovaným kritériím a že ji tedy nedoporučuji uznat jako vhodný podklad k bakalářské obhajobě.

Doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

FF UK

V Praze 7. června 2018